

Privatfoto

Knud Eyvin Bugge
4. oktober 1928-2. januar 2020

Knud Eyvin Bugge

in memoriam

Anders Holm og Kim Arne Pedersen

Af en Grundtvig- og grundtvigianismeforsker at være var K.E. Bugge usædvanligt internationalt orienteret. Således vidner “Højskolernes Verdenskort”, som han i 2003 udarbejdede sammen med Gunhild Skovmand, ikke blot om hans interesse for den grundtvigske pædagogiks receptions-historie, men også om hans vilje til bestandig at se den grundtvigske arv og sin egen forskning i et større perspektiv end det danske.

I den henseende fulgte Bugge i sporene af sin lærer på Københavns Uni-versitet, kirkehistorikeren Hal Koch, der altid fremhævede forskningens principielt internationale karakter. Men når man ser på titlerne på Bugges udgivelser og samtidig kender hans livshistorie, melder den tanke sig ligeledes uvilkårligt, at hans interesser også havde rod i hans usædvanlige barndom og ungdom. Bugge var ud af en slægt med mange teologer. Hans far (Aage Bugge 1896-1979) virkede i en lang årrække som seminariefor-stander og provst i Grønland. Det betød, at han voksede op med to sprog, dansk og grønlandsk. Dertil kom den fortrolighed med engelsk, han er-hvervede sig, da han som halvstor dreng sendtes fra Grønland til Canada i 1941-45 for at gå i skole der. Årsagen var, at krigen forhindrede planerne om, at han sendtes til Danmark for at gå på Sorø Akademi.

I den lille bog med titlen *Hvorfor Grundtvig?*, som Bugge skrev og ud-sendte til venner og kolleger i anledning af sin 90-års fødselsdag i 2018, fortæller han, hvordan hans Grundtvigforskning indledtes allerede i stu-dieårene hos Hal Koch med en øvelse, der omhandlede dansk kirkehisto-rie i det 19. århundrede.

Denne øvelse førte til, at han i efterårssemesteret 1951 forberedte speciale om Grundtvig som bibelkristen 1811-20, der blev skrevet i januar 1952. Det meste af dette arbejde foregik på Det Kongelige Bibliotek, hvilket skulle vise sig at blive en væsentlig baggrund for hans videre videnskabelige arbejde. Det var bl.a. her, han lærte det filologiske arbejde med Grundtvigs enorme håndskriftsarkiv, og her, han fandt Grundtvigs forsvundne landemodetale fra 1812. Et fund, der senere bar frugt i *Grundtvig-Studier* i 1953 og 1958 i form af en artikel om landemodetalerne og en udgivelse af talen. Læsesalen og kontakterne på Det Kongelige Bibliotek fik for ham som for mange andre på denne tid meget stor betydning. I *Hvorfor Grundtvig?* fremhæver han ikke mindst litteraturhistorikeren dr.phil. Helge Toldberg som en uvurderlig hjælp for arbejdet med at lære at læse og transskribere Grundtvigs utrykte tekster.

På dette tidspunkt havde Bugge endnu ikke forestillet sig en fremtid inden for Grundtvigforskningen, men et liv som præst. Et mere eller mindre tilfældigt møde med Hal Koch, sandsynligvis i august 1954, hvor Bugge hentede sit eksamensbevis på Det Teologiske Fakultet, ændrede imidlertid hans planer. Koch foreslog ham ved den lejlighed at skrive disputats om Grundtvigs pædagogiske tænkning og dens historiske baggrund og at forberede arbejdet gennem et studieophold i Tyskland. Et ophold, som Koch nok skulle sørge for finansieringen af.

Forskningsopholdet blev gennemført i Tübingen i 1955-56 under ledelse af cand.mag. Ilse Bugge (født Kristiansen), med hvem han var blevet gift i 1953. Efter hjemkomsten blev Bugge ansat som Hal Kochs videnskabelige assistent. Bugge tog dog også arbejde som hjælpepræst og fra 1967 som seminarielærer.

Navnlig tre miljøer fik i disse år uvurderlig betydning for hans videre færd som Grundtvigforsker, fortæller han i *Hvorfor Grundtvig?*: det ny-stiftede Institut for Dansk Kirkehistorie, hvor han arbejdede for Koch; Borchs Kollegium, hvor han og familien fik bolig i den tidligere partnerlejlighed, og hvor han sluttede en række livslange venskaber og traf en række personer, han siden skulle komme til at arbejde sammen med; og endelig Grundtvig-Selskabet, der var det naturlige samlingssted for humanistiske og teologiske Grundtvigforskere.

Nævnes fra disse år skal også Bugges møde med Kaj Thaning på instituttet, der på længere sigt formentlig blev lige så betydningsfuldt for hans forskning som mødet med Hal Koch. Bl.a. delagtiggjorde Thaning Bugge

i det synspunkt, der siden blev tesen i hans doktorafhandling, *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv* fra 1963: at “Grundtvigs livs- og menneskesyn var udtryk for en sekularisering, der udsprang af hans kristne tro” (Bugge 2018, 21). En tese, som siden skulle komme til at indgå i Bugges disputats om Grundtvigs skoletanker, omend Bugge på flere punkter også var kritisk over for den.

Dertil kommer den skoling, Bugge gik igennem som en af otte ansatte medarbejdere, da Grundtvig-Selskabet sammen med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i årene 1957-64 udarbejdede den 30 bind store registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer. Arbejdet med teologisk og pædagogisk orienterede manuskripter og breve lå i naturlig forlængelse af specialestudierne og gav Bugge en fortrolighed med Grundtvigs manuskripter, som han drog stor nytte af siden hen.

Engagementet i Grundtvigforskningen førte dog som sagt ikke til, at Bugges synsfelt begrænsede sig til det danske. Det internationale, tværfaglige perspektiv, som hans undersøgelse af Grundtvigs skoletanker havde givet ham, styrkedes gennem kontakter med norske teologer og tyske uddannelseshistorikere. Desuden bestod hans forsknings styrke i, at han beherskede flere faglige felter. Allerede i Bugges første bog, *Theologi og pædagogik historisk belyst* fra 1961, ser man således, hvad *Dansk Biografisk Leksikon* (https://biografiskeleksikon.lex.dk/K.E._Bugge) helt rimeligt har karakteriseret som “to linjer” i hans virke, “den kirkehistoriske og den pædagogiske”.

Som kirkehistoriker var Bugge ikke så præget af den dialektiske teologi, der stod stærkt i efterkrigstiden, som hans lærer Hal Koch. I stedet ren dyrkede han den anden side af Kochs tilgang til teologien, den (kirke-)historiske redegørelse for udviklingen af en given teologs eller pædagogisk tanker. Påvirkningen fra Koch viste sig tydeligst i Bugges respekt for og overbevisning om, at et samlende synspunkt skulle hvile på kildestudier og ikke forlods bygges ind i et systematisk teologisk eller pædagogisk afstemt univers.

Dette gælder også i høj grad *Skolen for livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker* fra 1965, hvormed Bugge virkeliggjorde Kochs ønske om en disputats om Grundtvigs skoletænkning. Som kirkehistorikeren Anders Pontoppidan Thyssen ganske træffende udtrykker det i sit i *Grundtvig-Studier 1965* optrykte oppositionsindlæg fra forsvarshandlingen, gennemførte Bugge undersøgelsen ved hjælp af den “komparativ[e]

metode” (1965, 90) – en metode, som kort fortalt består i omhyggelige sammenligninger af Grundtvigs skrifter med forfatterskaber og tekster, man ved, han har læst eller med stor sandsynlighed haft kendskab til. Der er hos Bugge, siger Thyssen, tale om “en historisk genetisk redegørelse for påvirkninger og udvikling” (1965, 91). Denne metode kan man sige, at Bugge også i sin senere forskning i mangt og meget betjente sig af.

For Bugges forskning i Grundtvigs pædagogiske tænkning førte disse studier til indsigten i, at Grundtvig fra 1808 i stigende grad forholdt sig kritisk til romantikkens syn på personlighedsdannelse som undervisningens mål, og at han efter 1830 udformede sin egen pædagogik i opposition hertil. I *Skolen for livet* understreger Bugge, at Grundtvig ikke var “pædagog i almindelig forstand”. Således hedder det, at “hans pædagogiske tanker var ret tilfældigt foranledigede og uden kontinuerlig sammenhæng” og – helt afgørende – at “det igangsættende var hans livs- og menneskesyn i dets forskellige faser” (19 f.). Ligesom Grundtvig selv var bevidst om – og forholdt sig positivt til – systemtænkningens fravær i sine tekster.

Til trods for denne klædelige tøven i forhold til forhastede systematiseringer vover Bugge hen imod slutningen af disputatsen at pege på den *levende vekselvirkning* som den gennemgående formel, der sammenfatter den grundtvigske pædagogik – en vekselvirkning, som Bugge på grundlag af Grundtvigs skoletekster karakteriserer som *fri, levende og naturlig*.

Bag denne begrebsbestemmelse mere end aner man den nytolkning af Grundtvigs højskoletanker, som Hal Koch nåede frem til i årene under besættelsen: at undervisningen skulle være præget af samtale frem for enetale fra lærere og forstandere, der blev virkeligheden på de mange grundtvigske folkehøjskoler fra 1860’erne og frem. Skønt den politiske dimension i Kochs højskoletænkning (demokrati som samtale) træder tilbage i Bugges tolkning af Grundtvigs pædagogik, dominerer selve samtalebegrebet, dog i en skikkelse, hvor Grundtvigs betoning af det levende og hans menneskesyn udgør den afgørende forudsætning.

Om vekselvirkningsformlen bemærker Thyssen, at det er Bugge og ikke Grundtvig selv, “der har indarbejdet hans tanker i denne kategori” (Thyssen 1965, 103). Det ændrer dog ikke ved, at begrebet eksisterer i Grundtvigs tekster, og at andre studier siden hen har taget form efter Bugge. Således har f.eks. Theodor Jørgensen overført formelen på forholdet mellem folkelighed og kristendom. Men det gælder selvfølgelig først og fremmest den pædagogiske litteratur om Grundtvig – både den danske og den in-

ternationale – hvor vekselvirkningsbegrebet fremføres igen og igen. Dette sker ganske vist i stigende grad, uden at Bugges navn nævnes i forbindelse med hans tese, men vidner så meget desto mere om hans arbejdes klassikerstatus, og hvor banebrydende og helt uden sidestykke hans forskning har været i forhold til nutidens indsigt i Grundtvigs pædagogik.

Da *Skolen for livet* så dagens lys, havde Bugge taget fat på et nyt afsnit af sit arbejdsliv. Fra 1964 var han afdelingsleder i kristendomskundskab ved Danmarks Lærerhøjskole og i årene 1981-98 frem til pensioneringen professor, kun afbrudt af et ophold som gæsteprofessor ved United Theological College i Bangalore i Indien. Til trods for at undervisning og vejledning nu i højere grad end før blev en del af hans hverdag, fulgte han i 1968 disputatsen op med den vigtige pædagogiske tekstudgivelse: tobindsværket *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, kronologisk bygget op og udstyret med teksthistoriske redegørelser og kommentarer.

Siden fulgte artikel på artikel og bog på bog. Gennem sit arbejde forøgede Bugge ikke kun den almindelige viden om Grundtvig, men også om skolehistorie, salmer og sange. Der er tale om en produktion så rig og vidtspændende, at kun et lille udvalg kan nævnes her. Bugge besad en usædvanlig arbejdssevne og kunne kombinere sit virke som forsker og lærer med formidlingen af Grundtvig i offentligheden både i Danmark og ude i verden. Som eksempler kunne nævnes hans engagement i Grundtvigs Mindestuer i Udby, N.F.S. Grundtvigs Fond og det mangeårige arbejde med den tyske Grundtvigudgave, *N.F.S. Grundtvig: Schriften in Auswahl* fra 2010, som blev til gennem et samarbejde mellem ham, Theodor Jørgensen og Flemming Lundgreen-Nielsen. Dertil kom, at Bugge var usædvanligt generøs i forhold til små og store forskningsmiljøer, hvor de opstod, og uden behov for at sætte sig selv i centrum.

En typisk udgivelse fra Bugges hånd er en artikel med titlen “Den grundtvigske fortæller før og nu” fra den svenske antologi *Grundtvig, Geijer och deras verkningshistoria* fra 1997. Artiklen samler stilfærdigt og uprætentiøst for første gang centralt stof, der belyser den grundtvigske fortællepædagogiks historie – en undervisningsform, der inden da havde været underbelyst i forskningen, selv om alle er bevidste om dens betydning i dansk skolehistorie.

Karakteristisk er også Bugges arbejde med Grundtvig og den grundtvigske folkehøjskoles internationale virkningshistorie. Hans indsats på dette felt havde tråde tilbage til hans tid i både Canada og Indien og fandt

fortrinsvis sted i 1990'erne i samarbejde med bl.a. Lilian Zöllner og forskningscenteret Nornesalen. Især må man hæfte sig ved monografierne *Canada og Grundtvig* fra 1997 og *Folkehøjskolerne i Bangladesh* fra 2000, som begge udkom på både dansk og engelsk, samt artiklen "Some International Varieties of Grundtvig Inspiration" i antologien *Grundtvig in international perspective* fra 2000. I artiklen udarbejder Bugge en trefaset model for den udenlandske Grundtvigreception, der registrerer bevægelsen væk fra kolonitidens eurocentrisme hen imod et mere ligeværdigt forhold mellem forskellige kulturer. Lidt i samme afdeling af Bugges forskning finder man artiklen "Menneske først: Grundtvig og hedningemissionen" fra *Grundtvig-Studier 2001*, der kaster afgørende nyt lys over det ikoniske digt af Grundtvig, der lægger navn til artiklens titel.

I modsætning til en del nyere forskning lykkes det Bugge i flere af disse studier at påvise en række af de mere filantropiske sider af Grundtvig med god hjemmel i hans tekster. Dette gælder også monografien *Grundtvig og slavesagen* fra 2003, der bygger på årelange studier, bl.a. i britiske arkiver, og afdækker en side af Grundtvigs virke, der indtil da var praktisk taget ukendt: hans indsats i den internationale kamp mod slaveriet. Ligesom artiklen "Det Chinesiske Examens-Væsen" fra *Grundtvig Studier 2007* hviler på et nærmest detektivisk arbejde med at spore Grundtvigs kilde til viden om embedsmændenes skoling i kejsertidens Kina.

Interessen for udforskningen af Grundtvig bevarede Bugge helt til det sidste. Sammen med S.A.J. Bradley publicerede han artiklen "Grundtvig and the Descent into Hell" i *Grundtvig Studier 2016*, i 2018 deltog han sammen med Ilse Bugge i en international konference om Grundtvig og folkehøjskolen i London, og så sent som i *Grundtvig-Studier 2018* udkom det sidste akademiske arbejde fra Bugges hånd, en artikel med titlen "Lundbyes Grundtvig-tegning". I artiklen viderebringes værdifulde oplysninger fra portrætforskeren Johannes Jensens hånd om guldaldermaleren Johan Thomas Lundbyes tegning fra Grundtvigs forelæsninger på Borchs Kollegium i 1843, og det diskuteres, om Poul Ellers identifikation af en skitse fra samme kunstners hånd som et Grundtvigportræt er berettiget. Artiklen udarbejdede Bugge sammen med Martin Andersen Nexø-forskeren Henrik Yde.

En side af Bugges virke, der står i forbindelse med hans forfatterskab, men som er vanskeligere at dokumentere, er hans indsats som inspirator for vidt forskellige mennesker, der brændte for at dygtiggøre sig inden

for et bestemt område. Blandt hans lærlinge er Dorte Thirslund, kendt for sin imponerende registrering af friskolelærere i den Grundtvig-koldske friskoles første fase, og Lars Thorkild Bjørn, der med flere end 1.000 lysbilledforedrag har formidlet kendskab til Grundtvigs livshistorie over hele landet. Man kunne også nævne Bugges betydning for Grundtvig Biblioteket i Vartov, som gennem årene har taget imod råd og en strøm af gaver i form af bøger og småskrifter, som han havde samlet og gemt.

Den samme generøsitet oplevede mange af os, når vi som yngre forskere kom til ham med anmodning om hjælp og vejledning. Der var intet op-pustet eller bedrevidende over ham til trods for alt, hvad han kunne. Med den afvæbnende humor, der var så integreret en del af hans personlighed, stillede han altid generøst sin store viden til rådighed. Hans sym- og anti-patier var lette at få øje på, men uden at han fandt det nødvendigt at tale med store bogstaver. Ønskede han ikke at deltage i et projekt, trak han sig stilfærdigt tilbage, men kunne trods uenighed fastholde sin loyalitet, også når han indimellem mødte, hvad han oplevede som vildveje eller noget, han ikke brød sig om. Midt i det hele mestrede han den svære kunst, som kun udmærker den sande pædagog: altid at give eleven mod og lyst til at arbejde videre.